

ANMELDELSER

PEJLINGER I MEDIELANDSKABET

Kirsten Drotner: Unge, medier og modernitet – pejlinger i et foranderligt landskab, Borgen, 1999. 280 s., 239,00 kr.

Hvordan skal man forstå og teoretisere forholdet mellem medier og unge? Det er et af hovedspørgsmålene, som Kirsten Drotner arbejder med i sin nyeste bog, hvor hun pointerer, at medierne og deres brugere konstant forandrer sig og er i bevægelse. Deres indbyrdes relation og kompleksitet betyder, at medieforskeren ikke "kan nøjes" med at analysere de enkelte tekster og deres genrer eller brugernes reception isoleret, men også må teoretisere forholdet mellem den primære tekst, det kunne for eksempel være den amerikanske serie "X-files", de sekundære tekster i form af merchandise, internetchat, news groups, bøger og artikler, som opstår i forbindelse med den primære tekst, og endelig det tertiære kredsløb i form af konkrete empiriske receptioner. Kirsten Drotners analytiske og teoretiske nedslag i medielandskabet og mediekulturen har som udgangspunkt en medieetnografisk tilgang, forstået på den måde, at hun først og fremmest fokuserer på modtagerne – i dette tilfælde unge – og dernæst på deres relation til forskellige tekster, genrer og medier, frem for at fokusere på teksterne og dernæst på deres modtagere.

Bogen består af otte kapitler fordelt på fire hovedområder. I den første del arbejder Kirsten Drotner teoretisk med aktuelle

og historiske mediediskurser med særlig vægt på mediepanikkens karakteristika og historiske fællestræk. Del to er en historisk rejse i medielandskabet, hvor Kirsten Drotner har valgt at fokusere på unge kvinder og film, mens hun i sin tredje del tager pulsen på nutidens unge og medier – nærmere bestemt tv-programmet "X-files", radioprogrammet "Tæskeholdet" og endelig computermediet mere generelt. Fjerde del er konkluderende og fremtidsorienteret, og den diskuterer medierne i relation til dannelse og kvalitet.

Kønsdimensionen er både implicit og eksplicit gennemgribende i bogens forståelsesrammer. Helt eksplicit for eksempel i det historiske kapitel om unge kvinder og melodrama, hvor Kirsten Drotner viser, hvordan melodramaet har vedvarende social og psykologisk betydning for kvinder i moderniteten, selvom man med forskerens analytiske indsigt kan vise heltindens underkastelse af det mandlige blik (s. 123). Denne indsigt ændrer nemlig ikke på, at unge kvinder i melodramaet får nogle identitetsoplevelser, som svarer til de forandringer af psykologisk, kulturel og social karakter, som de møder i moderniteten og i overgangen fra barn til voksen. "Metamorfose-temaet tillader unge af begge køn en fiktiv gennemspilning af disse modsætninger, og denne gennemspilning udtrykkes vel at mærke symbolsk som en transformation af kroppen: man bliver en anden ved at se anderledes ud." (s. 122)

Også i sin helhed diskuterer

bogen på fornem vis kvalitetsbegrebet i forhold til henholdsvis et æstetisk og antropologisk kulturbegreb. Det er en særdeles relevant diskussion at få sat på dagsordenen – ikke bare i forhold til unge og medier, men også i forhold til medieforskningen generelt. Man må, hvilket også er en pointe i bogen, diskutere kvalitet på flere niveauer og den normative diskussion er nødvendig, såfremt alt ikke bare skal være ligegyldigt. Kvalitet skal og kan både forstås i forhold til æstetiske og tekstlige kriterier og i forhold til brugsmønstre og kulturelle fællesskaber, og de to kvalitetsbegreber behøver ikke nødvendigvis at være i overensstemmelse med hinanden. For eksempel vises det, at radioprogrammet “Taskeholdet” ikke er kvalitet i æstetisk forstand, men på mange måder er det i en kulturel brugskontekst. “Taskeholdet” var, som mange måske husker, et radioprogram, der anført af Casper Christensen brød med alle tænkelige normer og konventioner for at lave radio, og det har voldt adskillige journalister og medieforskere store problemer at finde en karakteristik, som har kunnet matche programmet. Uforskammetheder, ironi, vanvittige indslag og overdrivelse var hovedingredienserne. Kirsten Drotner bruger Henri Lefebvres afstandsbegreb som tredimensionalt nøglekoncept i sin analyse af “Taskeholdet”, og begrebet danner basis for en kombination af en æstetisk styret analyse og en receptionsorienteret. Afstanden skal i æstetisk forstand forstås dels som en i teksten iboende mulighed

for at skabe forskellige stemninger og anlægge forskellige temaer i forhold til andre tekster i samme genre (s. 171), og dels som tekstens kendetegn i form af distance til andre tekster, andre genrer. Endelig bruges afstandsbegrebet i forhold til receptionen som den dimension, der karakteriserer afstanden mellem tekst og virkelighed, altså det, at vi er bevidste om grænserne mellem fiktion og virkelighed, når vi bruger medierne. Men som Kirsten Drotner analyserer programmet, så kan man sige, at “Taskeholdet” på et æstetisk niveau ikke formåede at markere tekstlige distancer. Da programmet var færdig med at overraske og chokere, og afstanden til konventionelle normer for at lave radio var blevet til gentagelser, var det på en måde også indholdsmæssigt udtømt. Alligevel var det et populært og øjnnefaldende program, der blandt unge blev vurderet som god underholdning. Det manifesterer kvalitetsbegrebet både som en æstetisk og antropologisk størrelse.

Der er rigtig mange gode og grundige tekstanalyser og teoretiske funderinger i Kirsten Drotners forskning, men man kunne have ønsket en nøjere redegørelse for de receptionsanalytiske dimensioner i materialet. Undervejs forholdes tekstanalyserne til empiriske receptioner, men der findes kun sporadiske metodemæssige refleksioner på området. Det betyder, at unges brug og oplevelse af medier i moderniteten indimellem står uargumenteret. Hvis vi igen skal bruge analysen af “Taskeholdet” som ek-

sempel, så refereres der blot sporadisk til unges udtalelser om programmet, mens oplysninger om interviewets opbygning, de unges livsverden, analysemetoder med mere er udeladt. Det er ærgerligt for en ellers god analyse, selvom det efter al sandsynlighed er en bevidst prioritering. Udeladelsen af de metodiske overvejelser får ofte teksten til at stå i centrum, selvom det var intentionen, at de unge og deres brug og oplevelse af teksten, som skulle have været omdrejningspunktet. Retfærdigvis skal det tilføjes, at Kirsten Drotner for eksempel i sin historiske analyse af unge kvinder og melodrama (del 1) er mere reflekteret omkring receptionsanalyserne og sin egen position i relation hertil, end hun er det for eksempel i den empiriske “receptionsanalyse” af “Taskeholdet”.

Desuden er det et problem, at pejlingerne i landskabet indimellem fører læseren så vidt omkring, at man mister sammenhængene og begrundelserne for, hvorfor det netop er de udvalgte tekster, som er relevante, og hvilke grupper af unge, der fokuseres på og hvorfor. Trods det udmærker bogen sig ved sit høje teoretiske og analytiske niveau, og den henvender sig bredt til alle, som arbejder professionelt med medier og/eller unge. Man mærker, at det er et interesseløst, som har haft forfatterens opmærksomhed mere end denne ene gang.

*Unni Andreassen,
ph.d.-stipendiat ved
Informations- og Medievidenskab,
Aarhus Universitet.*

UNGA TIDER, UNGA RUM

*Charlotte Hyltén-Cavallius:
Unga tider, unga rum – 49
ungdomars liv og vardag, 1999.
Carlsons Bokförlag. I samarbejde
med Stockholms Läns museum.
Finansieret med medel från
Stockholm läns kulturhuvud-
stadssatsning, 144 sider.*

Unga tider, unga rum er et af resultaterne af et ambitiøst kulturhistorisk projekt, baseret på et kulturpolitisk samarbejde, som man – ikke mindst fordi det i så høj grad omfatter unge mennesker og det at være ung i Sverige i dag – kun kan lade sig imponere af.

Som led i det landsomfattende millenniumprojekt "Sverige I blyxtbelysning" deltog Stockholms landsdelsmuseum i midten af 90'erne i en omfattende indsamling af "øjebliksbilleder" med særlig vægt på at dokumentere unges hverdagsliv her og nu og deres håb og drømme for fremtiden. Blandt andet ved hjælp af arbejdsmarkedspolitiske midler blev 20 personer ansat ved museet til at udføre det praktiske arbejde. Halvdelen var fotografer, halvdelen skribenter med forskellig baggrund som journalister, kulturarbejdere m.v. I alt blev der indsamlet 18.000 fotografier og 3.000 timers bandede interviews vedrørende i alt 49 unge mennesker i og omkring Stockholm, ligesom de ansatte udformede feltdagbøger over selve indsamlingen. En del af det omfattende materiale er blevet bearbejdet og fremlagt i forskellige sammenhænge, hvoraf den foreliggende bog udgør en særlig satsning. Som

projektlederen redegør for i et forord, så arbejder museet normalt sådan, at de, der foretager indsamlingen, også er dem, der bearbejder materialet, idet der som oftest er tale om faguddannede (etnologer, folklorister eller lign.). I dette tilfælde stod man imidlertid i en noget anden situation, idet eksperterne først kom ind i bearbejdningsfasen og der da kun var begrænsede midler til rådighed. *Unga tider, unga rum* er resultatet af en enkelt etnologs, Charlotte Hyltén-Cavallius, relativt selvstændige prioritering og bearbejdning af stoffet godt to år efter indsamlingen.

Forfatteren gør sig indledningsvist en række overvejelser over denne særlige situation og sine valg og dispositioner undervejs, idet hun understreger, at hun med sin bog kun har kunnet videregive et meget begrænset og også subjektivt blik ind i det nu arkiverede materiale, der rummer stof nok til mange fremtidige forskere og forskningsprojekter. Et af de valg, hun har foretaget, handler om at holde sig så tæt som muligt på informanternes egne udsagn og indsamlerens oprindelige arbejde for at kunne gengive deres intentioner så nært og loyalt som muligt. Som en delvis konsekvens heraf har hun vægtet fotografier og interviews, dvs. billeder og ord, lige meget. Der, hvor hun tillader sig at lade sin egen stemme skinne igennem, det er gennem det valg af temaer, som hun på den anden side også mener er udsprunget af stoffet selv, dvs. det samlede materiale. Temaerne er æstetik

(stil, smag og praksis), livsanskuelse/trosspørgsmål (herunder ritualer og ceremonier) og spørgsmål om samtid og fremtid (rædsler, drømme, muligheder og begrænsninger).

Nu kan man selvfølgelig diskutere, i hvor høj grad det er lykkedes eller overhovedet kan lade sig gøre at indfange og gengive informanternes objektive som subjektive liv. Et både gammelt og yderst aktuelt spørgsmål inden for såvel etnologien som folkloristikken, antropologien og den nyere kulturanalyse. Man kan også som læser med en forskningsinteresse spørge til, hvor styret valget af temaer er med sin blanding af et klassisk etnologisk fokus og inspiration fra moderne ungdomskulturforskning (æstetik, smag og stil). Når jeg imidlertid har valgt at gøre så meget ud af baggrunden for dette studie, så er det for at vise, at det egentligt ikke drejer sig om et afhandlingsarbejde, men derimod om et stykke kvalificeret musealt formidlingsarbejde. Og som sådan, må jeg tilstå, at jeg er dybt fascineret. Det lykkes i høj grad for Charlotte Hyltén-Cavallius af give et på én gang yderst kortfattet og dog meget mættet billede af en række af de unge informanter (mellem 14 og 25) ved at holde beskrivelserne i spænd mellem titlens to hovedkategorier: tid og rum – og i øvrigt lade sig inspirere af dem til en nærmest poetisk (eller profetisk) sprogbrug.

I bogen kan læseren bl.a. møde Caroline på 16 år, der har hele den klassiske pigekultur med sig, manifesteret i 'pigeværelset' med det store hes-

tebillede, ridesadlen og de mange nipsgenstande; men nu mest er både politisk engageret inden for dyreværn, fredsbevægelse og fødevarerpolitik og åndeligt optaget som medlem af "Regnbågsfolket", der med sin musik ønsker at 'hele' verden (Caroline spiller på en tromme, der også hænger på værelset). Om hende siger forfatteren: "Man kan se sakerna i Carolines rum som spår i tiden. De vittner alla om olika aktiviteter, inriktningar och engagemang i hennes liv. Arrangemangen av saker på bord og byråer berättar något för oss som kliver in i rummet" (side 28).

Det er sådanne tætte, nærmest lyriske beskrivelser, som specielt svenske etnologer af en eller anden grund mestrer så suverænt. I dette tilfælde inspireret af fagfæller som Jonas Frykman, Anders og Orvar Löfgren og Billy Ehn og Barbro Klein. Ofte måske på bekostning af mere teoretisk motiverede og begrebsligt tilbunds-gående analyser. Men så sandelig med både fænomenologisk og hermenutisk styrke.

Andre kvaliteter ved det foreliggende værk er den bagvedliggende strukturering af stoffet, som aldrig tematiseres eksplicit, men som ikke desto mindre virker ganske tydelig. Den drejer sig bl.a. om en balancerende af stoffet, så læseren føres rundt i en række kultur-signifikante forskelle som køn, alder, seksualitet og etnicitet, hvis betydning det så bliver op til læseren selv at udlede. Vi møder således også Amina fra Mogadishu i Somalia (19 år), der bor på et lejet og møbleret

rum, og som kun har ganske få private genstande i sit rum, der fremstår mærkeligt tidløst, ligesom Amina har svært ved at gøre sig forståelig for indsamlerne. Derfor gengives i bogen de korte, eksakte optegnelser fra feltdagbogen med så megen større effekt. Eller vi møder Anders Eriksson, hvis rum og tid domineres af én ting, nemlig musikken. Anders spiller på guitar i et death-metal band, som også har adgang til et studie, og han forsøger at fremlægge nuancerne i de forskellige spillestile for researcheren og forklare, hvorfor den svenske presse går galt i byen, når de over en kam fordømmer den hårde rock.

Mens kapitlet om æstetik, stil og smag er organiseret omkring små portrætter, så er kapitlerne om livsanskuelse og nutid/fremtid formet som en vekslen mellem portrætter og tværgående problemstillinger. Derved opnås en balance i fremstillingsformen mellem det individuelle og det kollektive, mellem det at være tæt på og det at se med distance. Eksempler på centrale temaer er Gud, reinkarnation, vold, kriminalitet, medier, familie og skilsmisser, jobplaner, by/land og rejser. For en dansk læser er måske især det ret omfattende religiøse engagement hos de unge fremmed, men samtidig vises det, hvordan det dels er bestemt af en særlig svensk folkekultur, dels bliver et stadig mere relevant tema i en tiltagende multi-etnisk kultur og derfor igen aktuelt for alle dens unge. Også i de to sidste kapitler formår Charlotte Hyltén-Cavallius at holde sin læser

fanget med en fremstilling, der lader nutidens svenske ungdom fremstå med både kompleksitet og nuancerigdom i en medrivende fremstilling.

*Anne Scott Sørensen, Lektor,
lic.phil. Centerleder ved Center
for Kvinde- og Konstudier,
SDU/OU*

BARNEDRABET SOM SOCIALT DRAMA

Inger Lövkrona: Annika Larsdotter – barnamörderska. Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige. Historiska Media, Lund 1999. 255 s. Skr. 310,-.

Det sker også i vore dages velfærdssamfund, at en kvinde føder sit barn uden hjælp og kaster liget – dødfødt eller dræbt – i en skraldespand eller graver det ned et sted. I Danmark er der i 1999 fundet fire døde spædbørn under mistænkelige omstændigheder. Et var smidt i Århus å. To var gravet ned i nærheden af Odense. Men den slags forbrydelser er sjældne nu om dage. Der går år imellem, at der forekommer et enkelt tilfælde. I tredieverdens lande, fx i Afrika, er det derimod stadig en hyppig kvindedeforbrydelse. Ligesom i Danmark og Sverige for 200 år siden.

I Danske Lov fra 1683 hed de "letfærdige qvindfolk", i den svenske straffelov fra 1734 kaldtes de "kona", men også i Sverige er begrebet "lätfärdighe quinnor" blevet anvendt på kvinder, som af "oloflig be-blandelse", dvs. efter uægte-

skabeligt samleje, blev besvangret, fødte i dølgsmål og lod barnet dø eller direkte tog livet af det. I Danmark skulle en sådan kvinde halshugges og have sit hoved sat på en stage, i Sverige skulle hun halshugges og brændes på bålet. Ellers er historien mere eller mindre den samme i de to lande. Den handler om kvinder – som regel fra samfundets ringeste kår – der faldt for fristelsen eller mere eller mindre tvunget “kom i ulykke” og ikke anede deres levende råd. Kvinder, der ikke havde mange chancer for at klare sig som ugifte mødre i samfund, hvor ingen ville have en horeunge med i købet, når de ansatte en tjenestepige, hvor chancen for ægteskab var ringe, når man var en “falden kvinde”, hvor der ingen of-fentlig hjælp var at hente, hvor barnefaderen ofte slap for konsekvenserne – nogle af disse kvinder valgte den farlige vej at føde i dølgsmål, og nogle af dem slap godt fra det. Men andre fik samfundets hårde dom at føle – som Annika Larsdotter fra Smedstomten i Kärråkra sogn i Västergötland, hvis historie fortælles i mange detaljer, og de syv andre: Ingrid, Maria, Kirstin, Karin og de tre Britta’er, hvis historier supplerer Annikas. I 1765 blev Annika dødsdømt og henrettet. Hun var 18 år gammel.

Inger Lövkrona, som er etnolog, har valgt, hvad hun kalder en genus-historisk tilfaldsvinkel til fænomenet barnedrab. Lövkrona forklarer (s. 19) sit valg med, at kvindehistorie beskæftiger sig med uproblematisk kvinde(kul-

tur)historie, såkaldt “herstory”, mens genus (gender) er en bedre term til at påvise det politiske i kvindehistorien, også bedre end begrebet “feministisk”. Hun understreger, at hun ikke – som familie- og socialhistorikerne – kun har studeret kvindernes rolle. Hun gør opmærksom på, at barnedrab pr. definition kommer efter en sædelighedsforbrydelse, et “lönskaläge” (på dansk lejemål), dvs. en seksuel forbindelse mellem ugifte parter, eller “enkelt hor”, dvs. mellem en gift og en ugift person. Hun ser denne sammenhæng, der i sidste ende handler om køn, magt og seksualitet, en sammenhæng, der kun kan forstås inden for rammerne af det patriarkalske, førmoderne samfunds kønsmagt-strukturer, sådan som de gav sig udtryk i praksis, diskurs, normer og vurderinger omkring køn og seksualitet. Barnedrabsforbrydelsen kan efter forfatterens mening ikke forklares inden for rammerne af de “store historiske og samfundsmæssige fortællinger”, dvs. de etablerede teorier om historisk forandring og samfundsstruktur, da de savner en problematisering af køn.

Formålet er (s. 22) at synliggøre nogle kvindeskæbner i en genus-kontekst og dermed bidrage til en feministisk teoretisk debat om sammenhængen mellem køn, magt og seksualitet i det førmoderne samfund. Forfatteren finder, at denne sammenhæng stilles på spidsen i barnedrabet. Barnemorder-sken bliver dermed både et mål og et middel, siges det.

Når Lövkrona desuden siger (s. 20), at det er barnemorder-

skernes handlinger, formodede overvejelser og følelser, der skal udforskes, og at disse kvinder forudsættes ikke at være determinerede af strukturer, men at være tænkende, reflekterende individer, som handlede mod en fond af givne strukturer, praktiker og diskurser, bliver denne anmelder – som hverken er etnolog eller historiker, men jurist – imidlertid lidt forvirret. Er det (også) en slags mentalitets-historie, forfatteren vil skrive? Selv forklarer hun i et afsnit om sit historiesyn (s. 22 ff.), at flere videnskabelige områder i virkeligheden mødes i hendes studie af barnedrab. Hun nævner – foruden etnologi og genus-forskning – historie og historisk antropologi, tekstanalyse og performance-forskning. Hun indrømmer, at hun af og til har følt sig videnskabeligt hjemløs og forvirret, men også inspireret og provokeret. Lövkrona har nogle interessante refleksioner over “den historiske anden” (s. 26 ff.) og den kendsgerning, at hun anvender teorier om køn, som er udviklet til brug for det (post)moderne samfund. Hun retfærdiggør det (s. 28) med, at så længe vi ved så lidt om det førmoderne menneske, som vi faktisk gør, kan vi ikke udvikle specifikke teorier om køn i det førmoderne samfund. Hendes interesse for det førmoderne samfunds kønsmagt-strukturer har, som hun siger det, utvetydig sammenhæng med hendes interesse for modsvarende strukturer i nutiden. Lövkrona erkender, at hun er “udenfor”, selv om hun tolker Annikas og de andre kvinders historier subjektivt og

i et individperspektiv eller “indefra”. Hun kalder det “solidarisk utanförskap” (s. 29). Men hun stiller sig kun solidarisk med kvinderne, ikke med mændene, der gjorde dem gråvide, eftersom de agerede ud fra en magtposition, som hun vil afsløre.

Kilderne til historierne er retsprotokollerne, der (jfr. s. 31) ikke opfattes som – i forskningsmæssig forstand – beretning, men som “kvarleva”, dvs. et dokument, der oprettes i direkte tilslutning til den hændelse, som skildres, og derfor anses for at have høj kildeværdi. Disse retsprotokoller er nærlæst eller “læst mellem linjerne”, nærmere beskrevet (s. 33) som en nærlæsning med tekstanalytiske og narrative fortegn. For en jurist, der dagligt læser udskrifter af nutidige dombøger og retsbøger, er denne tilgang meget interessant. I det hele tager er der efter denne anmelders mening kommet en spændende og læseværdig bog ud af den mangfoldighed af teorier og indfaldsvinkler, som forfatteren har benyttet sig af, og som er grundigt beskrevet. Men også en historie, som der på visse punkter kan stilles kritiske spørgsmål til.

Lövkrona hævder, at Annika blot var én af tusindvis af kvinder, der i 1600-, 1700- og 1800-tallet blev dømt og henrettet for disse forbrydelser. Dette store tal harmonerer ikke med min egen forskning i danske forhold. I perioden fra 1719 til 1805 er der i retsprotokollerne for det nørrejyske landsting i Viborg (dækkende hele Jylland) kun fundet om-

kring 100 sager. Hvis vi hertil lægger sager, der – især i begyndelsen af 1700-tallet – ikke nødvendigvis er gået videre fra det lokale ting til landstinget, og hvis vi antager et noget større antal i resten af landet (København var trods alt stadig en lille by), når vi frem til 250-300 sager på næsten et århundrede. I sidste del af 1700-tallet og især i 1800-tallet faldt antallet bl.a. som følge af de reformer, der trods alt blev gennemført. Så i hvert fald i Danmark var der ikke tale om kvinder i tusindvis.

Lövkrona hævder endvidere, at mandens rolle i disse sager er blevet overset i datidens praksis såvel som i den nutidige forskning. Det er mit indtryk, at der i Danmark allerede i 1700-tallet blev gjort en del for at fastslå faderskabet, og der var da også straf for både mand og kvinde for selve lejermålet – for mandens vedkommende endog dobbelt så høje bøder som for kvinden. Det stemmer heller ikke med min forskning, at der næsten udelukkende skulle være tale om gifte mænd, som tiltvang sig samleje med kvinderne. Med forbehold for de tilfælde, hvor en ugift karl kan være blevet betalt for at påtage sig et faderskab, som rettelig tilkom husbond eller herremand, så var langt de fleste barnefædre tjenestekarle, som kvinderne frivilligt havde haft samleje med, vel sagtens af og til under ægteskabs løfte. Spørgsmålet er, om konklusionen (s. 139), at “[m]ordet var en slutpunkt på en lång kedja omständigheter som började med att kvinnan utsattes för sexuellt tvång eller

förespeglingar ...”, holder i en generel svensk kontekst. Den passer i hvert fald ikke rigtigt på et dansk materiale fra samme periode og med langt flere gennemgåede sager end Lövkronas i alt otte. Kvinderne i det danske materiale er heller ikke nær så unge, som i det svenske. I den udstrækning, der er fundet oplysninger herom, kan det siges, at halvdelen af de dømte danske kvinder var over 30 år gamle.

At sætte disse kvinder og deres forbrydelser ind i en patriarkalsk samfundsstruktur er selvindlysende rigtigt. Men jeg savner den gode gamle økonomisk/materialistiske teori som bidrag til at forklare såvel denne struktur som disse dramatiske udslag af den. Hvilken indflydelse havde fx de store vanskeligheder for samfundets underklasse (mændene) med at skabe økonomisk grundlag for at indgå ægteskab? Eller det næsten totale fravær af erhvervsmuligheder (bortset fra prostitution) for ugifte kvinder med børn? Hvorfor talte de merkantilistisk indstillede reformatorer i sidste halvdel af 1700-tallet så meget om mangelen på arbejdskraft i underklassen som begrundelse for at lempe de hårde straffe for såvel lejermål som fødsel i dølgsmål og barnedrab? Selv gav de den grund, at en halshugget kvinde ikke kunne føde flere børn (mere arbejdskraft), og at et dødt barn ikke kunne vokse op til at blive en nyttig arbejder. Det synes som om, patriarkats-teorier ikke alene kan forklare hverken fænomenet eller reformerne.

Disse indvendinger skal ikke

afholde folk, der er interesserede i kvinde-historie – eller genus-historie – i at læse bogen. Der er mange yderst relevante og spændende iagttagelser og refleksioner, som man kan bygge videre på. Bogen kan varmt anbefales.

Beth Grothe Nielsen

Lic.jur. Lektor ved juridisk Institut, Aarhus Universitet

KÆRLIGHED ER TJENESTE

Susanne Malchau: Kærlighed er tjeneste. Søster Benedicte Ramsing – En biografi. Ph.d-afhandling. København: Dansk Sygeplejeråd 1999, 396 sider, 350 kroner.

Biografien om Søster Benedicte Ramsing er enestående og et vægtigt dokument om en enestående kvinde, nonne og sygeplejerske. På hvert af disse områder markerede Søster Benedicte Ramsing sig så markant, at hendes liv og virke næppe synes at kunne rummes inden for den foreliggende bogs rammer, men det er lykkedes overordentlig godt for forfatteren. I en stram komposition, men med fortællende effekt fremstår skildringen på en sådan måde, at alle enkeltheder passer perfekt i helheden.

Søster Benedicte Ramsing blev født i 1912 og døde i 1988. Hun voksede op i et middelklassemiljø i København, hvor barndomshjemmet var præget af en stærk tilknytning til fol-

kekirken. Efter et toårigt ophold på en katolsk klosteskole og under indflydelse af tre katolske faste konverterede hun som 20-årig til katolicismen. Herefter uddannede hun sig til sygeplejerske og umiddelbart efter – i 1936 – indtrådte hun i Sankt Joseph Søstrenes Ordenssamfund, en global fransk søsterorden, der kom til Danmark i 1856.

Inden for denne ordens rammer præsterede Søster Benedicte Ramsing to livsværk, det ene som forstanderinde for Sankt Josephs sygeplejerskole i København fra 1947-1969, det andet som generalpriorinde fra 1969-1981, hvor hun med sæde i Rom stod i spidsen for den fornyelse af Sankt Joseph Søstrenes Ordenssamfund, som foregik i 1970'erne. Sankt Josephs sygeplejerskole blev under Søster Benedicte Ramsings ledelse en eliteskole. Fornyelsen af Ordenssamfundet skete på internationalt plan.

Biografiens ti kapitler rummer en indledning til emnet, Søster Benedicte Ramsings hjemlige og familiære baggrund, hvor religiøsitet og kvindesyn var tidlige fænomener, valg af sygeplejergerning, indfaldsvinkler til kristen og verdslig sygepleje, kaldet til at indtræde i Sankt Joseph Søstrenes Ordenssamfund, videreuddannelse inden for sygeplejen med studier i USA, ledelse af sygeplejerskolen og herunder dagligliv for forstanderinde og sygeplejeelever, tiden som generalpriorinde i Rom og på rejser og endelig konklusion og perspektiver, hvor ikke mindst Søster Benedicte Ramsings kvindesyn profileres

skarpt i den katolske traditions patriarkalske mønstre. Tre elementer binder stoffet sammen: Søster Benedicte Ramsings liv, hendes livsværk og hendes samtid både i og uden for Ordenssamfundet.

I forbindelse med Søster Benedicte Ramsings søgen efter et religiøst ståsted omtales de danske diakonisser. Her sammenlignes de katolske og de protestantiske søstersamfund, og forfatteren finder lighederne flest. Kaldet til en tjeneste for næsten på evangeliets grund er et væsentligt fælles træk, men måske er der flere forskelle end fremstillingen peger på. Diakonisse og forstanderinde for Sankt Lukas Stiftelsen i Hellerup, Søster Eva Lyngby, har i sine skrifter blandt andet fremhævet, at diakonissehuse ikke har noget lukket, klosteragtigt over sig, og at diakonisserne opfordres til fortsat kontakt med familie og vennekreds uden for huset. Ved Søster Benedicte Ramsings indtræden i Sankt Joseph Søstrenes Ordenssamfund hvilede dette endnu på traditioner fra 1600-tallet, hvor lukkethed om klostrets indre liv var et karakteristisk træk, og hvor private venskaber mellem Søster Benedicte og i øvrigt åndsbeslægtede diakonisser måtte opleves i ly af faglige sammenkomster. Endelig aflægges diakonisser ikke som nonner løfter for livet.

Søstrenes hospitaler – både de katolske og de protestantiske – var velfungerende. På de katolske er det af interesse, at det alene var kvinder, der var ledere i en epoke, hvor mænd dominerede samfundet. I årene mellem 1875-1908 bygge-

de alene Sankt Joseph Søstrene ni hospitaler i det protestantiske og ofte protesterende Danmark, og denne indsats kaldes med rette imponerende. Her må dog erindres om, at perioden var karakteriseret af et stort behov for hospitaler. Opdagelse og anvendelse af blandt andet narkose og anti- og aseptik gjorde hospitalsbehandling positiv, og det mest omfattende hospitalsbyggeri i Danmark fandt sted i årene mellem 1880 og 1910.

Søster Benedicte Ramsings arbejde blev gennem alle årene udført i et spændingsfelt mellem klosterlivets regler og hendes eget frie syn på menneskene, men selv spændingsfeltet synes at have været en kilde til energi og inspiration. Sankt Josephs sygeplejeskole blev som nævnt under hendes ledelse en eliteskole i faglig henseende og et eksempel for landets øvrige. Det er også en mere end flot holdning, når sygeplejeelever, der blev gravide og fødte under uddannelsen, kunne fortsætte denne. Der blev taget hånd om dem. De blev hjulpet og støttet, hvor det gængse helt op mod 1960'erne ellers var, at den gravide sygeplejeelev blev afskediget.

Søster Benedictes kvindesyn kom til fuld udfoldelse under arbejdet som generalpriorinde. Her var hendes store opgave at forny Ordenslivet, at tilpasse det dagens samfund med ligeværd for kvinder og mænd og med en demokratisering af ledelsesformen. Det medførte en omfattende arbejdsdag, der passede perfekt til den energiske, hurtige, intelligente kvin-

de. Det medførte mange rejser ikke mindst i den tredje verdens lande. Fornylsen betød imødegåelse af modstande blandt søstre verden over, og den krævede først og fremmest konstant motivation og personligt fremmøde i de mange lande, hvor den katolske kirke arbejder.

Kærlighed er tjeneste er passende illustreret. Flertallet af billeder understreger dele af teksten, og enkelte føjer nyt til fremstillingen. Især to fotografier af Søster Benedicte illustrerer fornyelse inden for Ordenssamfundet. På det ene ses Søster Benedicte i Sankt Joseph Søstrenes smukke ordensdragt i 1944, på det andet er hun i audiens hos Pave Johannes Paul II i 1980 iført spadservedragt og uden slør. Frigørelse fra den strenge nonnedragt hørte med i den moderniseringsproces, som Søster Benedicte gennemførte.

Efter endt læsning af *Kærlighed er tjeneste* har man først og fremmest mødt Søster Benedicte Ramsing, et højt begavet, energisk og ofte autoritært menneske, men også en varm, medfølelse og munter kvinde. Dertil kommer mødet med andre betydningsfulde kvinder – kendte inden for sygeplejen i Danmark og ukendte tapre kvinder i udlande. Man har været med Søster Benedicte under Bernadotteaktionen i Padborg i april 1945, man har været inde i skolestuen på Sankt Josephs sygeplejeskole, været med i Rom og på rejser, og man har fået kendskab til Sankt Joseph Søstrenes mål og virke.

Fremstillingen er på samme tid bred og "snæver". Det sidste i den forstand, at emnet er fastholdt med sikker hånd. Det første peger hen på, at ikke alene sygeplejersker, men enhver med interesse for kvinde og samfund i Søster Benedictes levetid vil have udbytte og glæde af at læse bogen. Glæden er sammensat af undertiden genkendelse, men langt overvejende nye sublime oplevelser. Susanne Malchaus bog er på samme tid en videnskabelig afhandling og en levnedesbeskrivelse af en betydende kvinde, nonne og sygeplejerske.

Dagmar Bork, sygeplejerske og tidl. Forstander, Haderslev. Medstifter af Dansk Sygeplejehistorisk selskab

KAMPEN OM DET 'NATURLIGE'

Tine Tjørnhøj-Thomsen: Tilblivelseshistorier. Barnløshed, slægtskab og forplantningsteknologi i Danmark. Ph.d.-række nr. 12. Institut for Antropologi, KU, 1999. 283 s. Ca. kr. 95,-.

I gamle dage udforskede antropologer med stor iver de eksotiske, 'vilde' samfund og deres mærkværdige forestillinger om elementære begreber som slægtskab, tilblivelse og undfangelse. Til gengæld kunne deres interesse for tilsvarende kategorier i den 'civiliserede' del af verden ligge på et meget lille sted. Alt det er nu vendt på hovedet. For de 'vilde' er definitivt væk, og det, der blev taget for at være civili-

sationens hjemsted, kernefamilien, er ved at antage fremmedartede træk. Med de nye forplantningsteknologiers indtog på markedet står basale begreber som 'far, mor og børn' nu pludseligt til forhandling. Kampen om familien, om slægtskabsrelationer, om hvad der er 'naturligt', 'rigtigt' og 'tilladeligt', er hermed trådt ind i en ny fase. For mens den traditionelle familie på den ene side trues af de nye reproduktionsteknologier, forsøger modsatrettede tendenser i kulturen ihærdigt at re-etablere den.

Disse dobbeltheder har især feministiske antropologer og sociologer i England og USA haft et vågent blik for gennem de sidste 10-15 år (M. Strathern, S. Franklin, P. Spallone, R. Davis-Floyd, C. Cussins m.fl.). En veritabel strøm af engelsksproget litteratur om emnet taler sit tydelige sprog om den enorme interesse for reagensglasbørn, dybfrosne embryoer, rugemødre osv., der findes både blandt kvindeforskere og lægfolk generelt i disse lande, hvis lovgivning på feltet i øvrigt er langt mindre restriktiv end den hjemlige (i DK blev det f.eks. i 1997 direkte forbudt læger at tilbyde kvinder, der ikke samlever med en mand, nogen form for kunstig befrugtning!). Med Lene Kochs arbejder, Bente Rosenbeck og Robin Schotts *Forplantning. Køn og Teknologi* (1995), og nu også Tjørnhøj-Thomsens afhandling om danske tilblivelseshistorier er vi dog kommet godt i gang med at indhente det forsømte.

Gennem ti kapitler gennem-

går Tjørnhøj-Thomsen ufrivillig barnløshed/kunstig befrugtning under vinklen, tilblivelseshistorier, dvs. 'særlige narrativer om, hvordan individer eller personer bliver til, hvem (eller hvad) der er aktører og bidragydere, og hvordan de bidrager' (s. 19). Hendes hovedtese er for det første, at det er nutidens almindelige tilblivelseshistorie, den med far-mor-børn, der strukturerer vore forventninger til et 'normalt' og 'naturligt' livsforløb. For det andet, at denne almindelige historie ændres radikalt, når teknologien integreres i den. Og endelig, at det er den almindelige tilblivelseshistorie, der ved sin overgribende karakter overhovedet afføder behovet for at få børn og 'blive mor og far' for stort set enhver pris. For de infertile oplever barnløsheden som et "narrativt tab": de er ikke i stand til at leve i og med den fortælling om familiedannelse, som de ellers havde forestillet sig også skulle blive deres. Så længe de ikke kan sætte et barn til verden og blive en 'rigtig' familie, sådan som det kanoniske fortælle-mønster foreskriver, kan de i deres selvforståelse heller ikke leve et 'meningsfuldt liv'. Sagt på en anden måde – hele den almindelige tilblivelseshistorie, som folkettinget med sit krav om heteroseksuelt samliv fik indflettet i Loven om kunstig befrugtning, forstærker netop det behov for befrugtninger ad teknologisk vej, selv samme ting helst ville undgå.

Hovedparten af afhandlingen bygger på interviews med barnløse par, der, som forfatteren siger, havde taget beteg-

nelsen 'ufrivilligt barnløs' på sig gennem deres medlemskab af Landsforeningen af Ufrivilligt Barnløse. Hermed vedstår interviewpersonerne på den ene side deres afvigelse fra normen, og på den anden deres normalitet. De har ikke børn, fordi de ikke kan få børn, men der er ikke noget, de hellere vil... De er således oplagte samtalepartnere for den, der vil portrættere og tolke det landskab af andethed, barnløshedens univers kan indeholde, og som gør sig klart, at dette billede qua sine skæve lyssætninger netop knivskarpt spejler også det bizart normsættende i den kanoniske fortælling om det korrekte og meningsgivende liv. I sine analyser af disse interviews lykkes det på udmærket vis Tjørnhøj-Thomsen at indfange denne dobbeltstruktur, der er med til at give de ufrivilligt barnløses diskurser et skær af lidelseshistorier.

Hvor problemet for mange kvinder ligger i at have 'sikker' sex uden reproduktion, handler det for denne gruppe omvendt om at have reproduktion uden sex. Projektet barn overtager kontrollen ikke kun med parrets samliv i almindelighed og med kvinden og hendes krop i særdeleshed, men den anderledes tilblivelse, som projektet forudsætter, er indlejret i klinikkens og medikaliseringens fragmenterede og skemalagte mønster og halv-offentlige rum. Således indeholder afhandlingen en interessant beskrivelse af, hvordan behandlingen/befrugtningen rent faktisk foregår på en fertilitetsklinik. Hvordan patienterne oplever dette møde med teknologi-

en og dens udøvere i lægens, sygeplejerskernes og laboranternes skikkelser afdækkes også fortrinligt. Det samme gælder spørgsmålet om 'eget barn' eller adoption, som de ufrivilligt barnløse altid konfronteres med. Alt i alt er der tale om en meget kompetent og velgennemarbejdet afhandling, som også fint formår at se de forskellige kønsdiskurser, der sættes så markant i spil af emnet. Vi, der kommer ikke med en antropologisk, men derimod med en litterær baggrund, kan også glæde os over fortællingens indtrængen i andre, ikke-litterære fag som f.eks. antropologi. Men samme ny-fascination af narrativitetens tillokkelser kan godt nok også give anledning til et par hjertesuk. For når nu "fortællingen" (i afhandlingen ofte gengivet med det underlige, 'ny-danske' ord "et narrativ") tildeles så

grundlæggende en status, ville det være oplagt at tage konsekvensen og få fod på basale narratologiske begreber. Således virker det naivt, når forfatteren hævder, at 'Ricoeur introducerer begrebet "plot"' (s. 54) og aldrig får afsløret, at dette mystiske begreb, der troligt gengives som 'plottet', ganske enkelt betyder handlingsmønster eller handlingsstruktur. Der er tale ikke om noget nyt, men om et fænomen, som litteraturvidenskaben under forskellige betegnelser har brugt og diskuteret gennem særdeles mange år. Ligeledes virker det uforløst, at det elementære fortælleforløb (mangel-transformation-realiserende eller for den sags skyld: hjemme-ude-hjem), som hele denne fokusering på fortælleformen råber på, slet ikke udfoldes. I stedet indsættes det antropologiske begreb om li-

minalitet som et særligt overgangsritual. Uden nogen diskussion af relationen til narrative strukturer og narratologi.

Dette er som sagt et hjertesuk. Ser vi bort fra det, kan vi kun varmt anbefale denne bog. Men interesserede læsere skal naturligvis gøre sig klart, at den er skrevet som en ph.d.-afhandling. Det betyder, at den ud over at levere original forskning skal dokumentere sin indsigt i og beherskelse af sit fags teorier og metoder. Og det kan aldrig blive let læsning. Vi håber derfor en dag at se afhandlingen transformeret til en 'rigtig' bog.

*Mette Bryld,
lektor v. Syddansk Universitet,
Odense*

*Nina Lykke, dr. phil.,
professor ved Tema Genus,
Linköping Universitet*